

תוצאות חיים

שיעור מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א - פוסק עדת תימן

י"ל ע"י התאחדות בני הישיבות ובסיוע מוסדות יד מהרי"ץ

גליון 119
פרשת דברים
ה'תשפ"ב ב'של"ג

נושאי השיעור: א. מדוע הרמב"ם עשה מנין לקיבוץ פרטי דינים - כיצד רצה הרמב"ם שידעו את ספרו משנה תורה - גדולתו של מארי (חזו"ט) נסים רצאבי זצ"ל אביו של מרן שליט"א - הערה בדברי הרדב"ז בביאורו מדוע הרמב"ם עשה מנין - שתי שיטות לימוד לזכירה - יישוב דברי הרדב"ז - גדלותם וגאונותם העצומה של הגר"א והגאון ר' זלמן אחיו של הגר"א מולאזין. ב. כמה פירושים בביאור המילים בפיוט יגדל אין לו דמות הגוף ואינו נה"פ. ג. ביאור הרמ"ע מפאנו מדוע הראב"ד עשה השגות על הרמב"ם - כמה הערות בדבריו - מה הגוים היו עושים מהרמב"ם - מדוע התימנים ביקורתיים - אש התורה שבערת בת"ח בעת לימודים.

שקו"ט בדברי הרדב"ז הנ"ל

א.

אמנם אינני מבין, וכי אדם שלא לומד את הרמב"ם בע"פ אינו צריך לדעת שיש ארבע מיני שבעות, האם המנין לא חשוב לזכור אע"פ שלא לומדים בע"פ?

והנה כבר הזכרנו שבאיגרת תחית המים כתב הרמב"ם שמה שעשה מספר לעשרים וארבעה שאין להם חלק לעולם הבא הוא 'מיראתינו שמא יחסר אחד מן המעתיקים דבר אחד, ויאמרו שהשמטתו', ולכאן אפ"ל גם בענייננו את הסיבה הזאת שהרמב"ם מנה ארבעה מיני שבעות כדי שלא ידלגו [אך יתכן לחלק בין מספר גדול למספר קטן]. ויש להקשות לפמ"ש"כ הרדב"ז שהסימן הוא לזכרון, מדוע הרמב"ם לא אמר סיבה זו שהיא יותר פשוטה לכאורה.

אמנם יתכן שאי"ז קושיא, שהנה באיגרת תחית המים הרמב"ם בא לענות על מה שמענו לו שהוא קיצר בתחית המים ורצה להעליל עליו עלילות שיש בו מדעת הפילוסופים וכו', ועל כן בא הרמב"ם והדגיש שמה שעשה מנין לעשרים וארבעה שאין להם חלק לעוה"ב הוא מפני שלא יטעה המעתיק, ויתכן שידלג על מש"כ מי שלא מאמין בתחילת המים, ולכן עשיתי מנין שכך גם אם יטעה יבינו ויראו שיש חסרון, וא"כ יתכן שהרמב"ם מודה שהמנין בא לזכרון אלא ששם הוצרך להאריך ולהרחיב בעניין זה שחשוב לו העניין של תחילת המים, אמנם מה שכן יש להקשות ע"ד הרדב"ז הוא כנ"ל, מדוע כתב שהמנין הוא רק למי שרוצה ללמוד בע"פ, וכי מי שאינו לומד בע"פ אין לו תועלת במנין?

יישוב דברי הרדב"ז ע"פ שתי שיטות זכרון

והנראה יש ליישב ובהקדם דהנה ישנם שתי אפשרות ללמוד בע"פ, יש אפשרות לומר מילה במילה, ויש אפשרות לחזור על התוכן בע"פ, ובכל אפשרות יש מעלה ויש חסרון ופשוט. וא"כ עכשיו לא קשה ע"ד הרדב"ז שגם לימוד בע"פ שאינו מילה במילה, נחשב לימוד בע"פ, וא"כ ודאי שגם זה כולו בדבריו שלכן הרמב"ם עשה את המנין.

ודבר זה מדויק בלשון הרדב"ז שכתב 'והמנין מבוא גדול וסימן לזכירה וללמוד העניין על פה', 'עניין' משמעותו לימוד שלא מילה במילה אלא רק ידיעת העניין בע"פ.

גאונותו העצומה של הגר"א מילנא

בספר עליות אליהו כתוב על הגר"א פעם אחת לפנות בוקר ראו אותו מתחיל מסכת מנחות ולאחר זמן מה ראו שכבר עבר יותר ממחצית המסכת, וזה בצעירותו, ובקונתו היה מפליא ביותר שפעם אחת נכנס לתפילה בבוקר וראה פתוח בגמ' מסכת חולין פרק בהמה המקשה, וראה שהגר"א עובר עמוד עמוד ברויות ותוך חצי שעה סגר את המסכת וסיים שבעים דפים! והראה תמה והשתומם על כך, שהרי לא יתכן שהגר"א רק חיפש דבר מסוים שהרי כידוע במסכת חולין העניינים מתחלפים והפרקים שונים, והבין מכך שהגר"א היה חוזר על תלמודו, ושאל הרואה את הגר"א אם כך הוא חוזר מדוע הוא פותח את הגמרא, וכבר מספרים על השאגת אריה שהיה חוזר על כל תמצית הש"ס בשעה אחת במחשבה, וא"כ מדוע הגר"א הוצרך לפתוח ספר שיהרהר בליבו ודיו, ענה לו על כך הגר"א, הדבר לא טוב ללמוד את הש"ס בלשונו בע"פ, כיון שעיי"כ כן יבואו

אחד הבחורים יצ"ו שאל, מה תועלת יש בידיעת הלכות גיטין וגירושין בע"פ, הרי ישנם שם הרבה פרטים רחוקים מהמציאות, ובשלמא הלכות שבאורח חיים. וענה ע"ז מרן שליט"א בזה"ל, אתה כנראה לא שמעת את אלו שהיו יודעים זאת בע"פ, אבא מארי זצ"ל היה אומר את הלכות יבוס וחלצה בע"פ, את כל ההלכות ממש, וכן הלכות גירושין ושאר ההלכות שברמב"ם. ממש מבחיל. אנשים שהיו שומעים אותו היו נבחלים, ממש היה נראה כאילו הוא קורא מתוך ספר. אינני יודע איך הוא ידע עד כדי כך.

דברי הרדב"ז בטעם מש"כ הרמב"ם מנין למיני השבעות

בשם רחמן.

הרמב"ם בתחילת הלכות שבעות כותב בזה"ל, ארבעה מיני שבעות הן. שבעות ביטוי ושבעות שוא ושבעות הפקדון ושבעות העדות וכו', והרמב"ם מוסיף לפרט את דיניהם של השבעות.^א

לרדב"ז יש כמה שאלות בדברי הרמב"ם, ראשית הוא מקשה מדוע הרמב"ם הפך את סדר התורה שנדרים קודמים לשבעות כמש"כ איש כי ידור נדר לה' או השבע שבעה וגו', ועוד מדוע הרמב"ם הוצרך למנות שישנם ארבעה מיני שבעות. כל אחד שיספור ידע ויבין שהם ארבעה.

ובזמנו כבר הבאנו שהרמב"ם באיגרת תחית המים כתב שהוא עשה מספר כדי שאם ידלג הסופר יבינו זאת ויראו שחסר במנין, וע"ז ברצוני לדבר, ונלך לפי הסדר.

וזה לשון הרדב"ז, אע"ג דקרא הקדים נדרים לשבעות ביטוי דכתיב (ר"פ מלות) איש כי ידור נדר או השבע שבעה, כבר הקדמנו למעלה כי הקדימה בדבר הכולל עדיף טפי והשבעה כוללת ד' סוגים ותחתיהם מינים הרבה, וקרא לא איירי אלא בשבעות ביטוי ומשום הכי הקדים נדרים לפי שהלים על דבר מצוה ע"כ.

עכשיו ממשך הרדב"ז בעניין השאלה השניה זו"ל, וראיתי לקצת חכמים שואלים בדברי הפוסק מניינא למעוטי מאי ע"כ. כך הרדב"ז סיגנן את השאלה, אך בעצם מונה בדבריו מדוע צריך כלל מספר, ורק שאל בנוסח יותר למדני, שהרי מספר צריך להגביל, וא"כ מה, ובפרשת השבוע [מטות] יש לנו את זה גם. כתוב "ואת מלכי מדין הרגו על חלליהם את אוי ואת רקם ואת צור ואת חור ואת רבע חמשת מלכי מדין", ואומר רש"י זו"ל, וכי אינו רואה שהחמשה מנה הכתוב, למה הווקף לומר 'חמשת' ע"כ. כאן אי אפשר לומר שזוהו כדי שלא ישכחו אחד... ורש"י אומר על כך 'ללמדך ששנו כולם בעצה והושוו כולם בפרענות'.

רצון הרמב"ם שילמדו את ספרו בעל פה

ובענייננו מתרץ הרדב"ז זו"ל, ולדעתי אין זו שאלה בדברי הרב כלל, כי הוא ז"ל חיבר חיבורו כדי שילמדו אות על פה, ולזה הטעם חילק אותו פרקים פרקים הלכות הלכות, והמנין מבוא גדול וסימן לזכירה וללמוד העניין על פה ע"כ.

ומהיכן ידע הרדב"ז שהרמב"ם רצה שילמדו את ספרו בע"פ, מקורו הוא בסוף הקדמת הרמב"ם למשנה תורה, שזה לשונו שם, וראיתי לחלק חיבור זה הלכות בכל עניין ועניין, ואחלק ההלכות לפרקים שבאותו עניין, וכל פרק אחלק אותו להלכות קטנות, כדי שיהיו סדורין על פה ע"כ. מפורש כתב כן הרמב"ם, ונראה ברור שע"ז סמך הרדב"ז.

^א רבינו מנוח כותב על הרמב"ם הרב השלם כותב הכל בשלימות והוא כותב זאת על הר"ף שמשמט ומילתא דלא שכחא, וע"ז כתב שהרב השלם כותב הכל בשלימות שאינו משמט אפילו מילתא דלא שכחא.

^ב האמת היא שהרמב"ם לא חילק את ההלכות לאותיות - כפי שמודפס בזמננו, הרמב"ם עשה רק ריווח בין ההלכות, וכך גם היה במשניות, שמעיקרא לא היה משנה א' ומשנה ב', היה רק ריווח הפסק בין משנה למשנה. ובמהדורת הר"ש פרנקל עשו את הסימנים האמתיים והכונים ברמב"ם, ובכל מקום שהרמב"ם עשה רוח עשו נקודותיים כך: באותיות שבדפוסים ישנם שיבושים רבים, ולפעמים אפילו שינוי בהבנה וכו', ויש תועלת גדולה במהדורה הנ"ל, אשריהם ואשרי חלקם. [נרוב הנדפס במהדורת הנ"ל הוא ע"פ כתי" התימנים כמו שהם מעידים בעצמם שהם הכי מדויקים], אך כמובן מצד שני אי"א לשנות לגמרי את האותיות הנדפסות מפני שכבר רבים הסתפרים שצינו את מקורותיהם ע"פ זה, ולכן הם עשו את שני הדברים.

לדיו קילקול בעיון בפשט, והגר"א לא ידע את הש"ס מילה במילה בע"פ ממש, הראיה שכשהוצרך לגמ' מסוימת היה מבקש מר' זלמן שיקריא לו, שמפני שסמך עליו שהוא יודע בע"פ ממש.

גדולתו של ר' זלמן

וכבר כתוב על ר' זלמן אחיו של הגר"ח מוולאז'ין בספר תולדות אדם שהוא למד תורה לשמה, והיה לאות ולמופת, וכן עשרים וארבעה שנים היה כל הש"ס ספרי ספרא תוספתא מדרשים ורמב"ם ועוד, שגורים בפיו ע"פ לאומרם ככתבם וכלשונם. וזהו פלא שלא ישוער בשום פנים, איך ראש של בן אדם יכול לתפוס כל כך הרבה. וזהו ראו כל עם ישראל שגדול כוחם של יראה ה', ורוח אלודים תלמד.

ב.

אריכות בשקו"ט בביאור הפיוט 'אין לו דמות הגוף ואינו גוף'

מה הפירוש של המילים 'אין לו דמות הגוף ואינו גוף', לא נערוך אליו קדושתו. והו אחד מ"ע עיקרים. ולכא"ז צ"ב מה פירוש המלים הללו, שהנה כתוב בתורה עיני ה', וחרה אפי, וכהנה רבות הדוגמאות. וכמובן שהכל זה רק משלים, וכשרוצים לומר שהקב"ה רואה, או אומרים עיני ה' משוטטות בכל הארץ, אבל כמובן שהוא לא גוף כמונו, קרוצים מחומר, כשר דם. וזהו בעצם הפירוש 'אין לו דמות הגוף', אך מה שצריך להבין מהו 'ואינו גוף', מה פירוש הכפילות הזאת.

וכדי לעמוד על שאלה זו, יש להקדים את לשון הרמב"ם בפיה"מ (סנהדרין ס"פ חלק) וזה לשונו, היסוד השלישי, שלילת הגשמיות ממנו. והוא, שהאחד הזה אינו גוף ולא כח בגוף, ולא יארעו לו מאורעות הגופים, כגון התנועה והמנוחה, לא מצד העצם ולא במקרה וכו' והיסוד השלישי הזה הוא שהורה עליו באומרו (דברים ד', מ"ו) כי לא ראיתם כל תמונה, כלומר לא השגתם אותו בעל תמונה, לפי שהוא כמו שאמרנו לא גוף ולא כח לגוף ע"כ. בתחלה הרמב"ם כתב 'כח בגוף', ואח"כ כתב 'כח לגוף', וצריך להבין את השינוי.

מכל מקום אם נבוא לעשות 'כוויצ', ולהכניס את דברי הרמב"ם בפיוט 'יגדל', נראה שאפשר לומר כך וא"כ יצא שהפירוש הוא, אין לו דמות הגוף - שהקב"ה הוא לא גוף, ואינו גוף - וגם לא כח לגוף, דהיינו שגם הוא לא נמצא בתורת כח מסוים באיזה גוף מסוים לא מוגדר. וא"כ נכלל כאן שני עניינים, לא גוף בשר דם, וגם לא כח עצום המפעיל דמות מסוימת. וברצונו של הפייטן בראשונה לשלול את מה שיתכן לכא"ל לטעות מהפסוקים שהקב"ה הוא גוף, ואח"כ המשיך יותר מזה כנ"ל.

בספר אוצר התפילות (דף נ"ד) מביא שהרבה גדולים נתחבטו כיצד להסביר מלים אלו, וז"ל, אין לו דמות הגוף כהתנונים, וגם דמות של אינו גוף (מלאך) אין לו (הגאון יעב"ץ) ע"כ. ר"ל שהמילה דמות חוזרת על שני העניינים שאין להקב"ה דמות לא של גוף בשר דם, ולא דמות של אינו גוף, שזה מלאך שהיא לא גוף. וזה קצת פירוש 'מחוכם'. וכתב ע"ז באוצר תפילות וז"ל, ודוחק. אך כוונתו פשוטה. אין לו דמות הגוף (בה"א הידיעה) הוא הגוף הנראה לעינינו בעולם המעשה וכו', וגם אינו גוף כלל אפלו בדמיון הגופות של השכלים הנבדלים ולשון הרמב"ם האחד הזה שזכרנו אינו גוף ולא כח בגוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף ומאורעותיו וכו' ע"כ, ונראה שהוא קצת סתם בפירוש.

בסידור אהלי יעקב (ערבית לר"ה) קצת יותר הרחיב בכך, וז"ל, השל"ה בשם הרמ"ה ז"ל ביונת אלם, דמות הגוף זה הצורה, הגוף זה החומר, ושורש החומר ותמציתו הוא מעולה ונשגב מכח הצורה על כן אמר אין לא דמות הגוף, ואף אינו גוף, בדרך לו זו אף זו ע"ש דברים עמוקים ומושכלים ע"כ.

ג.

דברי הרמ"ע מפאנו לבאר מדוע עשה הראב"ד השגות על הרמב"ם

למה הראב"ד עשה השגות על הרמב"ם? מה המטרה?

אומר על כן הרמ"ע מפאנו בשו"ת (סימן ק"ח בסופו) וז"ל, אנחנו מהשגות הראב"ד ז"ל למדנו חובה לעצמנו ולקוללנא מן התורה נגד החולקים, כי הוא לא כיוון בהם למעט בכבוד הרמב"ם חלילה לרבנן קדישין! כוונתו, אלא חשף הראב"ד את זרוע

¹ אמנם היום כבר אנשים לא התפעלו מכך, שהרי יש דיסק און-קי קטן שנכנס בו כ"כ הרבה...
² אתם יודעים כמה השגות יש לראב"ד על הרמב"ם? ברמב"ם ישנם בדיק אלף פרקים. ויש השגות הראב"ד בערך אלף תשע מאות השגות, וא"כ ממוצע לכל פרק יש שתי השגות בערך. ותמוה מה רצה הראב"ד להראות שהרמב"ם לא צודק?
³ אתם יודעים למה הראב"ד נקרא קדוש? מכיון שכשהוא נפטר התעסקו עימו עשרה כתנים בקבורה, מפני שהוא לא בן אדם, אלא מלאך. קדוש עליון.

לחלוק עליו בכח אמיץ בכמה גופי הלכות. כי היכי דלא ליסרכו כולא עלמא בתריה ללמוד וללמד בדעות מעל ספר המורה וכיוצא בו ע"כ.

הרמב"ם חיבר את המורה נבוכים, ושם יש הרבה דעות של פילוסופים וכו', ואי"ז מקובל על גדולי ישראל, ולכן בא הראב"ד להוריד במקצת ערכו של הראב"ד כדי שלא ימשכו אחרי הרמב"ם יותר מדאי וכו', והביא ראיה לזה מפרק הוראה יעו"ש הדברים.

ובאמת שאפילו חכמי תימן לא הלכו אחרי הרמב"ם בענייני השקפה. וכ"ש שלא בענייני שמות קדושים ופילוסופיא ועוד.

כמה קושיות בדברי הרמ"ע מפאנו

אבל צריך להבין דבר הרמ"ע מפאנו, שהנה למה נצרך ביאורו, הרי הראב"ד עצמו ביאר עצמו בהשגות הראשונה לסוף הקדמת הרמב"ם וז"ל, אמר אברהם זה המחבר סבר לתקן ולא תיקן, כי הוא עזב דרך כל המחברים אשר היו לפניו כי הם הביאו ראיות לדבריהם, וכתבו הדברים בשם אומרים והועילו בזה תועלת גדולה, כי פעמים רבות יעלה על לב הדיין או האוסר והמתיר לדון או להתיר מראייתו ממקום אחד, ולא ידע כי יש גדול ממנו נראה לו דעת אחרת ממקום אחר, כי כל המפרשים אינם שווים ואם ידע זה שגדול ממנו הפליג שמועתו לדעת אחרת, היה חוזר בו. ועתה לא אדע למה אחזור מקבלתי ומראייתי בשביל חבורו של זה המחבר. אם החולק עלי גדול ממני או אני גדול ממנו, ולא אבטל דעתי מפני דעתו. ועוד כי יש דברים שהגאונים חולקים זה על זה, וזה המחבר בירר דברי האחד וכתבם בחיבורו, ולמה אסמוך אני על ברירתו והיא לא נראית בעיני, ולא אדע בחולק עמו אם הוא ראוי לחלוק אם לא. אין אלא כל קבל די רוח יתירה ביה ע"כ. והנה מבוואר להדיא בראב"ד עצמו שמסביר מדוע עשה השגות על הרמב"ם. וזהו קושיא על הרמ"ע שכתב שההשגות הם מפני שלא יתקבל הרמב"ם בדעותיו.

וביותר מזה יש להקשות שהנה בזמנו כשהחמי צרפת רצו להחרים את הרמב"ם שלחו קודם אגרת לרמב"ם, והרמב"ם החזיר להם, שהנה הראב"ד וכל חכמי לונדל שהיו בני פלוגתא עם הרמב"ם, במש"כ במשנה תורה בענייני דעות ואמונות לא חלקו עליו, והראב"ד עבר בשתיקה על הלכות דעות, ונראה א"כ שלא זה מה שעמד לנגד עיניו שהרמב"ם לא יתקבל בדעותיו, ודלא כהרמ"ע מפאנו.

עדינות הראב"ד בהשגות על הרמב"ם בעניין סוד פנים ואחור

וגם מה שכן מצינו בהשגות הראב"ד על הלכות דעות, לא נראה שהוא פסל את הרמב"ם מטעם זה, ואדרבה ישנם השגות שכתב בעדינות יותר משאר מקומות, ודוגמא לזה יש בהלכות יסודי התורה (פ"ב ה"י) ששם הרמב"ם כתב בעניין סוד פנים ואחור, והראב"ד בהשגותיו כתב בזה"ל, אין דעתי מיושבת על דבריו וכו', והאריך להקשות וסיים, פני ואחורי סוד גדול ואין ראוי לגלותו לכל אדם, ואולי בעל הדברים הזה לא ידעוהו ע"כ. הראב"ד כאן כתב מאוד בעדינות. וא"כ רואים שהראב"ד בענייני דעות לא חלק עם הרמב"ם ב'חבר ובחנית'.

ועוד יש להקשות ע"ד הרמ"ע שהנה הרי יש לראב"ד השגות ג"כ על הרו"ה, אמנם יתכן שזה לא קושיא מפני שהם היו באותו מקום וא"כ אפשר להבין שהוא יעשה השגות, משא"כ על הרמב"ם אפשר שהוא מטעם מש"כ הרמ"ע שהרי לא היו בני אותו מקום, אלא שמ"מ קשה ע"ד הרמ"ע מהקושיות הנ"ל וצ"ע.

תלמידי חכמים המעיינים בסוגיות אש בקירבם

ואגב נזכר שגם הרו"ה עשה השגות על הראב"ד, וכן מצינו לרשב"א בתורת הבית שעשה השגות על הרו"ה במש"כ להשיג ע"ד בבדק הבית, וקראם בשם משמרת הבית, ושם הרשב"א כתב לשונות חריפים מאוד, והוא הסתיר את השם שלו. וזהו מבחינת הגמ' בתענית (דף ד.) האי ת"ח דרתה אורייתא הוא דקא מרתחא ליה, זוהי מלחמה ממש. ובאמת מי שנמצא מבחוץ לא מבין איך יתכן שגדולי הדור יאמרו כך אחד על השני, אבל מי שנמצא בתוך הסוגיא מבין שהאש בוערת בקירבם, וזה נובע מכך שרצונם להגיע לאמת, ולא יכולים לסבול שקר. קנאת ה' צבא-ות תעשה זאת.

וה' ברוך הוא יזכינו למאור תורתו אכי"ר.

¹ חסבא מקלם אמר, שאם הרמב"ם היה חי"ו גוי, אומות העולם היו עושים ממנו אלוה, ממש מזהים. הרי הוא שלט בכל החוכמות. אבל מה יהודים עשו לו? צרות, מחלוקות, רבו איתו, שרפו את הספרים שלו, וחרמו אותו, וכ"ז מפני שעמ"י הם בקורתיים, אבל זה סימן יהודי בשרשו. ומכאן שהתימנים בקורתיים וישנם אף עקשנים, וזהו בשרוש של היהדות ומראה דבר חזק. ומצינו ג"כ אצל יעקב אבינו ע"ה שלא רצה שיקברוהו מפני שחשש שיעשו אותו אלוה, ויש לתמוה, וכי המצרים מבינים ביעקב אבינו? השבטים הם אלו שמבינים, והתשובה לכך, שהיהודים לא עושים מן אדם אלוה, רק גוים שהם מצומצמים בלא הבנה יכולים לעשות כן. אבל א"כ יש לשאול מדוע לא עשו את יאריסטו אלוה, הבאור לזה הוא מפני שידעו וראו שהוא יבחה"ו. ועם כל החוכמה שלו, הוא היה אדם מושחת.